

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt / Volume 7, Sayı / Issue 17 (Aralık / December 2018), s. 197-205.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut254>
ISSN: 2147-5490, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 03.12.2018
Kabul Tarihi: 19.12.2018

Altay Misyoneri Vasili İvanoviç Verbitski: Hayatı, Misyonerlik Faaliyetleri ve Altay Çalışmaları

Altaic Apostle Vasili İvanoviç Verbitski: His Life, Missionary Activities and Altai Studies

Fatih ÜNAL *

Öz

Türklerin tarihi yurtlarının başında gelen Altaylar ve bu bölgenin kadim unsurları olan Türk boyları ve komşuları XVII. asrın başlarından itibaren Çarlık Rusya'nın yayılmacı ve sömürgeci politikalarına hedef oldular. Kuznetsk şehrinin temellerinin atılması bölgenin sistemli bir şekilde Rusya hâkimiyetine alınmasıyla sonuçlandı. Ardından yeni şehirler, kaleler, ileri karakollar kurularak Altay bölgesi Rus Çarlığı'nın bir parçası haline dönüştürüldü. Yerel unsurlar Rusların uyguladığı işgal, ağır vergiler, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zorla zaptı, bölgeye Rus göçmenlerin yerleştirilmesi, yerel unsurlara karşı acımasız ve baskıcı yönetim karşısında uzun yıllar direndi. Ancak Rus askeri kuvvetlerinin acımasız yöntemleriyle karşılaştılar ve Rus yönetimine boyun eğmek zorunda kaldılar. Altayların kalıcı bir Rus memleketine dönüştürülmesi için Rus iskân siyaseti yanı sıra, bölgeye Ortodoks Rus misyonerler gönderilerek eskiden beri Şamanizm'e ve Göktaarı inancına mensup yerel unsurlar arasında Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma politikaları uygulandı¹. Bunun aktörlerinden birisi de Altaylar üzerine dil, kültür, etnografya alanlarında çalışmaları ve eserleriyle tanınan Verbitski idi.

Anahtar Kelimeler: Verbitski, Altaylar, Misyonerlik, Altay Araştırmaları, Altay Dini Misyonu.

Abstract

Altai where is one of the most important homeland and Turkish tribes, which is autochthonous constituent of the region, have become the target of expansionist and colonialist policies of Tsarist Russia since the beginning of the Seventeenth Century. The region was systematically and gradually fell under the domination of Russia through the

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu-Türkiye. El-mek: fatih2unalan@yahoo.com

¹ Altaylarda Rus hâkimiyetinin kuruluş sürecine dair kronolojik bir bilgi için bkz., (Goluboy, 1890: 1-25).

establishment of the city of Kuznetsk. After that Altai region was transformed into a part of Tsarist Russia by building new cities, fortress and border posts. Local elements resisted through long ages against tyrannizer and brutal administration, Russian occupation, heavy taxes, the confiscation of rich underground and surface resources by force, the placement of Russian immigrants in the region. However, they faced the ruthless methods of Russian military forces and were obliged to submit to the Russian administration., Russification and Christianise policies were applied among the local constituents, which belonged to Shamanism and the Old Turkish Religion (Gök Tanrı/Caelum God Belief) from of old times, along with Russian housing policy to conversion the Altai into a permanent Russian country. One of the actors of this policy was Verbitski, who was known for his works in the fields of Altaic languages, culture and ethnography.

Keywords: Verbitski, Altai, Missionary, Altai Research, Altaic Religious Mission.

Giriş

Günümüz Altay topluluklarının dini-kültürel hayatının anlaşılması, bilhassa XIX. asırda yaşadıkları tarihsel sürecin ve bu süreçte Rusların bölge halkları üzerinde uyguladıkları misyonerlik faaliyetleri ile aşama aşama gerçekleştirilen dil-kültür politikalarının bilinmesi ile mümkündür. Merkezi Ulala olmak üzere Altay Dini Misyonu'nun kurulmasıyla asırlardan beri Şamanizm'i ve Gök Tanrı inancını hayat telakkisi olarak gören Altay kabileleri sistematik bir biçimde Hıristiyanlaştırma politikasının hedefi haline getirilmiştir. Bölgede Altay Tatarları, Teleutlar, Şorlar, Altay Kalmıkları arasında büyük fedakârlıklara, çetin tabiat şartlarına, dil, inanç, kültür engeline katlanarak tam 37 yıl misyonerlik çalışmaları yürüten Verbitski bu süre içerisinde 2117 Altaylı'yı vaftiz etmiştir (Altayskiy Missioner, 1891: 3) - (Pamyati Pokoynago, 1891: 3) ki, kendisinden bahseden yazarlar bu rakamı büyük bir gururla kaydederler.

Verbitski zamanın şartlarına göre eğitim bakımından donanımlı, çevresinin anlatımıyla sade, özü-sözü bir, mütevazı, hoşsohbet, sabır ve dayanma gücü yüksek, aile, mal-mülk bağlarından uzak, kendisini Hıristiyanlık davasına adayan bir derviş karakteriyle çevresinde sevilen, sayılan, insanların kalplerine nüfuz etmede mahir bir din adamıdır. Misyonerlik çalışmalarıyla Hıristiyan/Ortodoks dünyasında adı efsaneleşen ve "Altay Misyoneri" lakabıyla tanınan Başrahip (Protoierey) Verbitski Altaylara dair etnografya alanından botaniğe, dil ve inanç sahasından meteorolojiye kadar birçok konuda yazdığı eserlerle² Rusya'da Türklük/Altay araştırmaları bakımından geride halen önemini koruyan materyaller bırakmıştır. Hayatının sonuna kadar Altaylarda yaşayan meşhur Türkolog/din adamının Altay araştırmaları alanında ortaya koyduğu eserlerin Türkiye'de yeterince bilinmediği malum³. Bu bakımdan onun hayatı, Altaylardaki dini faaliyetleri ve ortaya koyduğu eserler saha ile ilgilenen araştırmacılar için bu çalışmada özetlendi.

Verbitski'nin Hayatı

Vasili İvanoviç Verbitski 1827 yılında Nijegorod şehrinde küçük bir yerleşim yeri olan Fedyakov köyünde dini bir çevrede dünyaya geldi. Babası Nijegorod Piskoposluğu'na bağlı Ortodoks Kilisesinde düşük derecede bir din görevlisi (Dyaçok) idi (Brokgauz, 1894: 8). Yoksul bir ailede dini eğitimle başlayan hayatını I. Petro'nun talimatıyla kurulan ve Rusya'da ilk dini yüksekokullardan biri olan *Nijegorodskaya Duhovnaya Seminariya* (Nijegorod İlahiyat Okulu)'da sürdüren Verbitski 1846'da buradan dereceyle mezun oldu. Bu okulda öğrencilere Hıristiyan Ortodoks dini eğitimin yanı sıra Grekçe, Latince, İbranice, Fransızca, Almanca dilleri ile fizik, matematik, resim, ikonografi gibi bilimler de verilmekteydi⁴. Verbitski 1849'da Lukoyanovsk kasabası Azrapinsk köyü kilise okuluna öğretmen olarak tayin edildi. İlk mesleki

² Eserleri için bkz, (Verbitski, 1898); (A.A. İvanovski, 1891: 176-179).

³ Türkiye'de yapılan çalışmalarda Verbitski ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler mevcuttur. Bkz. Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, ss. 331-332.

⁴ Petro dönemi eğitim reformları kapsamında kurulmuş olan askerî okullar da dahil birçok okulda branş derslerinin yanı sıra dil eğitimine ve pozitif bilim derslerine ayrı bir önem verildiği bilinmektedir. Örnek bir askerî eğitim kurumu için bkz. (Özkan, 201: 357-369)

deneyimini burada kazandı. Azrapinsk’de yaptığı dil ve etnografya araştırmaları ile Rusya’nın en önemli bilimsel kuruluşlarından biri olan İmparatorluk Rus Coğrafya Cemiyeti’nin dikkatlerini çekti. Verbitski 1853’de henüz 26 yaşında genç bir din adamı iken Tomsk Piskoposluğu’na kabul edilerek Altay Dini Misyonu (Altayskaya Duhovnaya Missiya)’nda görev yapmak üzere tayin edildi (Altayskiy Missioner, 1891: 9-10) ⁵.

Rus Ortodoks Kilisesi’nin Batı Sibirya’da Biysk’de 1830 yılında açmış olduğu bu misyonun esas faaliyet sahası gayırusların, büyük bir kısmı Altay kabile ve boylarının yaşadığı Altay bölgesi idi. 1830’larda başrahip Makari merkezi Ulala’dan misyonu yönetmiş; kiliseler, şapeller, dini mektepler, öksüz ve yetim Altaylı çocuklar için yurtlar, hastane ve yardım cemiyetleri kurarak Altay misyonunun temellerini atmış bulunuyordu. Ayrıca Makari Altay dillerini öğrenerek, sözlük hazırlamış, bazı duaları, Hıristiyanlığın kısa tarihçesini ve İncil’den parçaları yerel dillere tercüme etmişti⁶. 1844’de ona halef olarak Altay Misyonu’nun başına Stefan Landışev tayin edilmişti. Landışev Verbitski’nin mezun olduğu Nijegorod İlahiyat Okulu mezunu olup aynı zamanda yakın akrabası idi (Arzyutov, 2008: 20). Verbitski’nin Altaylara yönelmesinde onun etkisi olduğu düşünülebilir.

Verbitski Altay’a 1854 yılında geldi. Altay Misyonu’nun merkezi durumunda bulunan Ulala’da *Vsemilostiviy Spas Seyyar Misyoner Kilisesi*’nde papaz olarak göreve başladı. Bu dönemlerde bütün misyonerler Ulala Kilisesi’ne görevlendiriliyor, Ulala’dan ise misyonun belirlediği Altay’ın çeşitli yerlerine; köylere, obalara vazifeleniriliyordu. Verbitski buradan Altay kabilelerini Ortodoks Hıristiyanlığa davet etmek için derhal Dağlık Altay seyahatlerine başladı. Bu seyahatlerde yardımcısı daha sonra Altay Misyonu’nun başına gelecek olan rahip Mihail Andreeviç Nevski idi. Verbitski’nin Altay’da Misyonerlik üzerine yazdığı yazılar matbuatta yer almaya başladı. Altay bölgesi kabilelerinin dili, etnografyası, folklorü, halk edebiyatı ürünlerinden derlemeler, bölgenin coğrafi ve meteorolojik yapısı, kendine has özellikleri hakkında yazılar kaleme aldı. Rusya her ne kadar birkaç asırdır Sibirya’da ve Altay’da askeri-idari egemenlik kurmuş olsa da tam anlamıyla nüfuz edememişti. Bölgeye nüfuz edebilmenin yolu bu yeni coğrafyayı her bakımdan tanımakla mümkündü. 18 ve 19. asrın ortalarında yapılan Sibirya araştırmaları bu döneme kadar ancak belli bir mesafe kat edebilmişti. Bu devasa coğrafyanın Rusya için bilinmeyenleri, keşfedilmemiş zenginlikleri halen çoktu. Bu bakımdan Sibirya araştırmaları Rusya’da oldukça canlı ve ilgi çekiciydi. Verbitski Altay’da yaptığı araştırmalar dolayısıyla 1878’de Rus Coğrafya Cemiyeti’nin Batı Sibirya Şubesi’ne üye seçildi. Altay Misyonu’nun başına Makari Nevski geçtiğinde Verbitski *Protoierey* (Başrahip) sıfatıyla onun yardımcısı olarak Tomsk Piskoposluğu Altay ve Kırgız Misyonu ile Misyonun Ulala Bölümü yüksek dereceli misyoneri tayin edildi. Burada kendisiyle birlikte bir süre bu zorlu hayata katlanan eşi yıllar önce hayatını kaybetmişti. Tek ailesi kendisi gibi Altay’a misyonerlik yapmak üzere gelmiş bulunan insanlardı. Uzun yıllar bin bir meşakkatle, kısıtlı imkânlarla ve çoğu zaman at üzerinde ya da kızaklarla Altay kabilelerinin yurtlarına yaptığı seyahatlere bedeni yenik düşen Verbitski Ekim 1890’da 63 yaşında iken Ulala’da böbrek hastalığından hayatını kaybetti ve orada Altay Dini Misyonu’nda görev yapmış misyonerlerin defnedildiği mekâna gömüldü.

Altay’da Misyonerlik Faaliyetleri

Verbitski bölgeye intikal ettiğinde Altay Misyonu bir süredir yaptığı çalışmalarla misyonerliğin kurumlaşması ve dini faaliyetlerinde epey mesafe kat etmişti. Kiliseler, hastaneler, yardım kuruluşları faaliyet halinde idi. Yeni binaların, Altay’ın çeşitli bölgelerinde misyonerlik ofislerinin yapılanması hızla devam ediyordu. Önceki misyonerlerin çalışmaları sonucu Altay yerlilerinden Hıristiyan Ortodoksluğu kabul etmiş bulunanlar vardı. Verbitski ilk olarak Mayminsk Kilisesi’nde vazifelenirildi. 1857 yılında burada kız ve erkek çocukları için bir okul

⁵ Altay Dini Misyonu hakkında müstakil bir araştırma için bkz, (Katsuba, 1998).

⁶ Altay Dini Misyonu (Altayskago Duhovnaya Missiya)’nın kuruluş tarihçesi ile Başrahip Makari’nin hayatı ve faaliyetleri için bkz, (Verbitski, 1885: 142-221); Makari’nin Altay dillerine çevirdiği eserler için bkz, (Verbitski, 1898: 215).

açtı. Ertesi yıl Kuznetsk bölgesinde, önceleri Kaltan'da daha sonraları ise Kuzedeyev Ulusu misyon kampında görevine devam etti. Burası Şorlar ve Teleutların yaşadığı bölgeydi. 1864'de burada kilise kuruldu. Aynı tarihlerde yerel unsurların çocukları için Kuzedeyevsk ulusunda mektepler açtı. Şor bölgesinde misyonerlik seferlerine 1862'de başladı. Gerek seyahatlerinde gerekse bölgede misyon kamplarının kurulmasında büyük ekonomik destek sağlayan kişi Kontes Mariya Adlerberg idi (Arzyutov, 2008: 21).

Verbitski Altay yerlilerine yaptığı ziyaretlerde halkı Hıristiyanlığa davet etti. Yerel inanç önderlerinin; kamların, şamanların halk üzerinde dini nüfuzunu yok etmeye çalışarak yerine Hıristiyan Ortodoksluğu inşa etmeye uğraştı. Kendisinden yardım talep eden yerlilere her türlü desteği sağlamaya, onlara yol göstermeye çalıştı. Altay yerlileri karşılaştıkları güçlükler karşısında uzak diyarlardan kışa, ayaza, tehlikelere aldırılmadan Verbitski'ye gelerek ondan medet ummaya başladı. İnsanların yaşadığı sağlık sorunlarına çareler aradı. Ulala'ya gelen diğer tüm misyonerler gibi o da Ulala'da bulunan okulda Altay kabilelerinin çocuklarına Rus Dili, Tanrı'nın Kanunu, Kilise Musikisi konularında dersler verdi. Ayrıca bir müddet Mayminsk Kilise Mektebi'nde Altaylı kız ve erkek çocuklara Rus kültürü ve Hıristiyanlık eğitimi verdi (Altayskiy Missioner, 1891: 10-11).

Zaman zaman yanına tercüman olarak bazen yaya bazen at üzerinde bazen kızaklarla çetin ve tehlikeli şartlar altında ormanları, dağları, tepeleri, nehirleri aşarak uzak bölgelerde yaşayan Altay yerlilerine Hıristiyanlığı anlatmak üzere günlerce süren seferlere çıktı. Bu çetin yollarda bazen açlığa susuzluğa katlanmak zorunda kaldı. Uzun ve ıssız yollarda dinlenmek üzere çadır açarak kamp kurdu, ısınmak ve sineklerden hatta zaman zaman karşılaştığı ayılardan korunmak için çadırın etrafına ateşler yaktı. Bu uzun yollarda temel gıdası sadece peksimet ve çay oldu (Verbitski, 1862: 5-7). Verbitski'nin Altay yerlilerine Ortodoks Hıristiyanlığı vaaz etmek uğruna toplamda yaklaşık 36 bin verstlik* yol kat ettiği bilinmektedir.

Misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla ziyaret ettiği Altaylı kabilelerin yurtlarında konakladı, kabile şefleri ya da daha önce Hıristiyanlığı kabul etmiş kişiler vasıtasıyla halkı toplayarak onlara Hıristiyanlığı telkin etti, hatta Kam ya da Şamanlarla dini konular üzerine sohbet ve tartışmalara girerek onları dahi ikna etmeye gayret etti (Verbitski, 1862: 8-16).

Altay yerlileri arasında *abız* (Svyaşennik/Papaz) unvanıyla tanınan Verbitski Şorlara yaptığı bir ziyareti şöyle anlatır: “Abız geldiği haberi yerliler arasında hızla yayıldı. Yakınlardaki bazı yurtlardan insanlar büyük bir merakla beni görmeye geldi. Çünkü buraya şimdiye kadar hiçbir papaz gelmemişti. Her zaman olduğu üzere karşılıklı selamlaşmanın ardından Kondom-İtiber ulusunun başı Yakuş'un evde olmadığını öğrendim. Karaçersk Ulusunun başı Ebisk'in obasına yaklaşık 8 verst mesafe vardı. Atları değiştirdik, toplanmış bulunan yerliler arasında Tanrı'nın sözünü duymayı arzu edenler varsa onların yarın bize katılmalarını söyleyerek yola çıktık. Ebisk benim tanışım idi. Kendisinden yakınlarda konar-göçer yaşayan yerlileri davet etmesini rica ettim. Bu ricamı yerine getirdi. Çocuklar hariç yaklaşık 100 kişi toplandı. Onlara gerçek Tanrı üzerine bir vaaz sunuldu. Onların sahte tanrıları ile ilgili hatalarını, insanı, yaratılışını, amacını, çöküşünü, insanın yapabildiği ve kullanması gereken kurtuluş çarelerini, insanın ruhunu, ölümsüzlüğünü, vaftiz edilmemiş insanların ruhlarının akibetini vb. konularda vaaz verildi. Benim anlattıklarım hiç kimse itiraz etmedi ve herkes söylediğim her şeyin gerçekten doğru olduğunda mutabık kaldı. Beni dinleyenler arasında kam ya da şaman da vardı. O da söylediklerime itiraz etmedi. Sadece şeytanın (şaytan/kötü ruh) Tanrı'nın izni olmaksızın kötülük yapamayacağı yönünde itiraz etti” (Verbitski, 1862: 9-10).

Bu seyahatleri sayesinde Verbitski Altay kabilelerinin inanç sistemleri, dini tören ve adetleri üzerine yerinde gözlemlerde bulundu. İnsanların yaşam tarzları, konar-göçerlik, çadır hayatı, geçim kaynakları, evlilik ve defin adetleri, din ve dünya görüşleri, kam ya da şamanların dini hayatta rolleri, onların giyim-kuşam ve enstrümanları hakkında bilgiler derledi. Halk inanışları, hikâyeler, efsaneler derleme imkânı buldu. Bölgenin coğrafi yapısı, iklimi, tabiat örtüsü, yeraltı-yerüstü zenginlikleri hakkında derin bilgi sahibi oldu. Altay bölgesinde yer adları,

* Verst Ruslarda 1.066 metreye karşılık gelen bir uzunluk ölçü birimi

su adları, Altay kabilelerinin dilleri, lehçeleri hakkında kayıtlar tuttu. Altay kabileleri; Şorlar, Teleütler, Altay Kalmıkları arasında, inanç, dil, kültür, geçim kaynakları, giyim kuşam farklılıklarını tespit ederek kayıt altına aldı.

Verbitski'nin Altay Çalışmaları

Verbitski Altay araştırmalarının öncülerinden biridir. XIX. asrın ilk çeyreğinden itibaren Rusya'dan, Avrupa'dan birçok bilim adamı ve bilim heyeti Altaylara seyahat düzenlediler. Bunların birçoğu Altay florasını incelemek, jeolojik araştırmalar yapmak, tabiat yapısını gözlemlemek, maden ocaklarını incelemek ve daha başka maksatlarla bölgeye geldiler. 1860'lardan itibaren ise Altay dil ve etnografyası, yerel unsurların inanç, kültür ve yaşam biçimleri, Altayın arkeolojik eserleri, Altay'da sosyal-iktisadi süreçler bölgeye yapılan bilimsel seyahatlerin başlıca konuları oldu. 1860'da V.V. Radlov'un Barnaul'da Altay boylarının dilleri ve etnografyası çalışmaları, 1861'de Altay'a gelen Doktor Min'in Fransız ekspedisyonunun etnografya ve tarih alanında topladığı materyaller, 1863'de Altay'a gelen G.N. Potanin'in bilimsel araştırmaları, 1878'de ve 1880'de Rusya'dan Sibiryaya Rus iskân hareketini gözlemlemek, Katun yukarılarında ve Telets Gölü civarında yerel unsurların yerleşim yerlerini incelemek amacıyla Dağlık Altay'a gelen N. M. Yadrinsev'in faaliyetleri, A. V. Adrianov'un Altay ve Sayan ekspedisyonu, Amerikalı seyyah Dj. Kenan'ın Altay ziyareti ve daha başka araştırmacıların faaliyetleri ve eserleri Altay araştırmalarının gelişiminde belli başlı merhaleler oldu (Goluboy, 1890: 23-25).

Verbitski'nin Altay'a gelişinden hemen birkaç yıl sonra Altay sahasında yaptığı araştırmalar ve yayınladığı eserlere bakıldığında Altay'ın ilk araştırmacılarından biri olduğu görülür. 1850'lerin sonundan başlayıp hayatının son yıllarına kadar bu alanda eser veren Verbitski Altayları birçok bakımdan tasvir ederek bunu bilim dünyasına kazandırmıştır. Dağlık Altay'da 1857'de yayınlanmaya başlayan Tomsk Vilayet Mecmuası (Tomskie Gubernskie Vedomosti) (Goluboy, 1890: 18). hiç şüphesiz onun eserlerinin geniş kitlelere ulaşmasında mühim rol oynamıştır.

Misyonerlik faaliyetleri ve bu konularda yazdığı eserlerin dışında Verbitski'nin en önemli ve değerli çalışmaları yukarıda da ifade edildiği üzere dilbilimi ve etnografya sahasında olmuştur. Daha Azrapinsk'de görev yaptığı dönemde yerel etnografya çalışmalarıyla Rus bilim çevrelerinde adından bahsettiren Verbitski dili, inancı, kültürü bakımından kendi yetiştiği ortamın tamamen dışında, her yönüyle yabancı bir diyarda misyonerlik faaliyetlerinin hakkıyla yapılabilmesi ve başarı elde edilmesinin yerel unsurların dilinin ve bölgenin etnografik yapısının öğrenilmesiyle ancak mümkün olabileceğinin bilincindeydi. Bu yüzden Altaylara geldiği andan itibaren Altay yerlilerinin dil ve lehçelerini öğrenmeye ve araştırmaya başladı. Bu çalışmalarında Rusya'nın meşhur Asya uzmanı, Türkolog Nikolay İlminski, Makari Nevski gibi isimlerle temas halinde oldu. Meşhur Türkolog V. Radlov'un çalışmalarını takip ettiği gibi, zaman zaman eleştiri yazıları da kaleme aldı⁷. Altay dilleri alanında yaptığı araştırmaların neticesinde ilk olarak *Kratkaya Grammatika Altayskogo Yazıka*⁸ (Altay Dili'nin Kısa Grameri) adlı eserini ortaya koydu. Üzerinde uzun yıllar, yaklaşık 30 yıl çalıştığı ve Türkoloji sahasında temel eserlerden biri haline gelen hacimli eseri *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka* (Türk Dilinin Altay ve Aladağ Lehçeleri Sözlüğü) yayımlandı.

Altay dilleri yanı sıra Altay etnografyası da Verbitski'nin büyük alaka gösterdiği ve eser verdiği konulardı. Altay yerlilerinin; Altay'a sonradan yerleşen Oyratların torunları olan Altay Kalmıkları, Altay'ın güneyinde konup-göçen Uryanhay (Dvoedantsı) Kalmıkları, Teleütler, İsimlerini yer adından almış olan Tatarlar (Çernevie Tatari), bunların kökenleri, boy ve kabile dağılımları, yaşadıkları yerler, nüfusları, inançları, kültürleri, fiziki görünüşleri, saç ve ten

⁷ Radlov'un 1866'da Peterburg'da yayınlanan *Güney Sibiry ve Jongar Steplerinde Yaşayan Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler* adlı derlemesine bir eleştiri kaleme almıştır. Bkz (Verbitski, 1898: 205-215).

⁸ Eserin hazırlanmasında Verbitski'nin yanısıra Makari Nevski ve N. İlminski'nin de büyük katkıları olduğu hakkında ciddi bir inceleme için bkz, (Aşnin,1978: 34-61); Eserin adı üzerine aynı yazarın bir başka incelemesi için bkz, (Aşnin, 1981: 7-20).

renkleri, giyim-kuşamları, yerleşik ve konar-göçer ayrımları yapılarak detaylı bir şekilde ortaya kondu. Verbitski Altay kabilelerinin bölgelere, boylara göre mesken türlerini, mutfak kültürlerini, yurt-çadır tiplerini, gündelik hayatta kullanılan eşyaları, içlerinde yıllarca yaşamış bir gözlemci olarak çok iyi analiz etti. Bilhassa Altay kabilelerinin din ve inanç dünyalarını misyoner bir din adamı hüviyetiyle mükemmelen tasvir etti. Altay kavimlerinde iyiliği temsil eden *Ülgen* ve kötülüğün temsilcisi *Erlık*, *Ülgen* ve *Erlık*'e hizmet eden temiz (Aru neme) ve kirlili (Kara neme) ruhlar, idol ve kuklalar, Tanrı ve insanoğlu arasında aracı bir rol oynayan Kam ya da Şaman figürleri, onların yerlilerin dini hayatında fonksiyonları ortaya kondu (Verbitski, 1898: 6-8). Verbitski Altay çevresinde oluşan inanç sahasında 15 efsane derledi (Verbitski, 1898: 89-100). Altaylıların Kalmuk ve Oyratlarla ve yine Rusya ile yaşadığı tarihi hadiselerin; "Teleütlerin Rusya Himayesine Girişi", "Amır-Sana'nın Çayan-Narattan ile Savaşı", "Turguut Halkının Menşei", "Altay Kalmıklarının Rus Hâkimiyetine Girişi", "Katun Nehri Kahramanı", "Katun Dağı Kahramanı" gibi 29 tane tarihi-kahramanlık destanı (Verbitski, 1898: 117-124), "Tüccar", "Altian-Sain", "Kara-Han", "Aymanıs", "Tsar Devitsa" gibi birçok halk hikâyesi yayınladı (Verbitski, 1898: 158-165).

Altay kabileleri üzerine yazdığı makaleler Rusya'nın saygın mecmuaları; *Vestnik İmperatorskogo Ruskogo Geografiçeskogo Obşestva*, *Pravoslavnoe Obozrenie*, *Duşepoleznoe Çtenie*, *Tomskie Gubernskie Vedomosti*, *Vostoçnoe Obozrenie* ve daha başka dergilerde yayımlandı. Altay kavimlerinin etnografyası üzerine çeşitli dergilerde yazdığı makaleler ve araştırmalar A. İvanovski tarafından *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskikh Statey i İzsledovaniy Altayskogo Missionera, Protoiereya V.İ. Verbitskogo* başlığı altında toplanarak kitap halinde yayımlandı. Söz konusu kitapta eserlerinin büyük bir kısmının listesi yer aldı. Bu listeye ilaveten Verbitski'nin tespit edebildiğimiz tüm eserleri ve künyeleri şöyledir:

-*Kratkaya Grammatika Altayskogo Yazıka* (Altay Dilinin Kısa Grameri), Red. N. İ. İlminski, Kazan 1869.

-*Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka* (Türk Dilinin Altay ve Aladag Lehçelerinin Sözlüğü), Pravoslavnago Missionerskogo Obşestva, Kazan 1884.

-*Zametki Koçevago Altaytsa* (Göçebe Altay'dan Notlar), *Vestnik İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşestva*, 1858g, XI, s.77-109.

-*Zapiski Missionera Kuznetskogo Otdeleniya Altayskoy Duhovnoy Missii*", (Altay Dini Misyonu Kuznetsk Şubesi Misyonerinin Yazıları), *Pravoslavnoe Obozrenie*, 1863-1869g, *Duşepoleznoe Çtenie*, 1861g, IX, s.75-98 ve *Tomskie Gubernskie Vedomosti*, 1875g, No: 15,17,18,22,23,25,28-33.

-*Altaytsı* (Altaylılar), *Tom. Gub. Ved.*, 1869g, No: 30-33, 35, 37-41, 44-47, 49-51, 1870, No: 1-5, 7-13, 16-19.

-*Koçevya İnorodtsev Kuznetskogo Okruğa Po rr. Tomi, Mrasse i Kondome* (Kuznetsk Okruğu'nda Tom, Mrassu, Kondom Nehirleri Boyunca Gayrırusların Göç Sahaları), *Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gub. Na 1871g.*

-*Oçerk Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii Po Sluçayu Pyatidesyatiletnyago yeya Yubileyu (1830-1880)*", (Altay Dini Misyonunun 50. Yılı Jübilesi Dolayısıyla Misyonun Faaliyetleri 1830-1880), *Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gub.* 1885g, Tomsk 1885, s.142-221.

-*Kratkiya Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii*", (Altay Dini Misyonu Hakkında Kısa Bilgiler), *Tomskiya Eparh. Ved.*, 1886g, s.19-22.

-*Mirosozertsanie i Narodnoe Tvorçestvo Sibirskih İnorodçeskih Plemen (Etnografiç. Materialı)*" (Sibirya Gayrirus Kabilelerin Dünya Algısı ve Yaratıcılığı: Etnografik Materyaller) : *Literaturniy Sbornik*, İzd. Red. *Vostoçnago Obozreniya*, Sanktpeterburg 1885g, s.337-351.

-*Skazka u Altayskih İnorodtsev*" (Altay Gayrıruslarında Masal), *Tom. Gub. Ved.*, 1882g, No:33, 44, 45 ve 1883g, No:8, 14-16.

-“Predaniya Altaytsev o Bagatıryah, Obrativşihsy Potom v Gorı: Abagan, Mustag i Azradeş”, (Abagan, Mustag ve Azradeş Dağlarına Dönüşen Kahramanlar Hakkında Altay Efsaneleri), *Tom. Gub. Ved*, 1861g, No:27.

-“Altayskiy Bogatır Olgudek” (Altay Kahramanı Olgudek), *Tom. Gub. Ved.*, 1868g, No:2.

-“Lyudi, Prevrativşiesya v Zverey i Ptits (İz Estestvennoy İstorii Altaytsev)” (Hayvanlara ve Kuşlara Dönüşen İnsanlar- Altaylıların Tabi Tarihinden), *Tom. Gub. Ved.*, 1869g, No:39.

- “Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen, Sobranıe V. V. Radlovım (Spb.1866g)” (V. V. Radlov Tarafından Derlenen Türk Kabilelerin Halk Edebiyatı Örnekleri), *Tom. Gub.Ved.*, 1874g, No:13, 18, 19, 21 ve 22.

-“Mustag, Karabur, Kizey i Turalıg-Legendı Kuznetskih Tatar ob Obrazovaniya Etih Gor” (Mustag, Karabur, Kizey ve Turalıg Dağlarının Oluşumu Hakkında Kuznetsk Tatarlarının Rivayetleri), *Tom. Gub. Ved*, 1865g, No: 1.

-“Tyurun-Muzıkay; Legendı Altaytsev o Proishojdeniy Raznotsetvınh Kamney i Nasekomıh” (Renkli Taşların ve Haşerelerin Kökeni Hakkında Altay Rivayetleri), *Tom. Gub. Ved.*, 1863g, No 27.

-“Pervaya Pişa Çeloveka po İzgnaniy ego iz Aruun-Syudyun; Vrajda s Jivotnimi; Proishojdenie Ognya, Suprujestva i Smert po Skazaniyu Altayskih İnorodtsev” (Altay Gayıruslarının Hikâyelerine Göre Aruun-Syudyun’dan Kovulmasından Sonra İnsanoğlunun İlk Yiyeceği; Hayvanlarla Husumet; Ateşin Kökeni, Evlilik ve Ölüm), *Tom. Gub. Ved*, 1860g, No:38.

-“Ponyatiya Altayskih İnorodtsev Duşe” (Altay Gayıruslarında Ruh Kavramı), *Tom. Gub. Ved*, 1860g, No:5.

-“Nazvanie Mesyatsev u Çernevih İnorodtsev Kuznetskago Okrugı” (Kuznetsk Okruğu Gayıruslarında (Çernevi) Ayların Adlandırması), *Tom. Gub. Ved*, 1864g, No 3.

-“Seoki (Kost, Rod, Pokolenie) Altaytsev” (Altaylıların Irkı –Kemik, Soy, Nesil), *Tom. Gub. Ved*, 1865g, No 42.

-“Altayskaya Bereza - o Poçitanıy yeya u Altayskih Kalmıkov i Kuznetskih Tatar” (Altay Ak Kayını (Huş Ağacı)- Altay Kalmıkları ve Kuznetsk Tatarları Arasında ona Duyulan Saygı), *Tom. Gub. Ved.*, 1859g, No:5.

-“Pite v Altaye (Voda, Çegen, Kumıs i Araka)”, (Altayda İçecek), *Tom. Gub. Ved.*, 1861g, No:14.

-“Mladençeskaya Korzinka (Lyulka) u Altayskih İnorodtsev” (Altay Gayıruslarında Beşik), *Tom. Gub. Ved*, 1863g, No 49.

-“Sagırı-Prigotovlenie Koj Na Altaye”, (Altayda Deri İşleme), *Tom. Gub. Ved*, 1864g, No:29.

-“Pyatsot Oblastnih Slov, Upodreblyayemıh Pri-Altayskimi Krestyanami”, (Altay Köylüleri Arasında Kullanılan 500 Yerel Sözcük), *Tom. Gub. Ved*, 1858g, No:30, 1862g., No:7, 16, 48, 49 i 1863g, No:26.

-“Predrazsudki i Süeveriya Pri-Altayskih Krestyan v Religioznom Otnoşeniy, v Domaşnem Hozyaıstve, v Leçeniy Bolezney” (Altay Köylüleri Arasında, Dini İlişkilerde, Ev Ekonomisinde, Hastalıkların Tedavisinde Önyargılar ve Batıl İnançlar), *Tom. Gub. Ved*, 1863g, No:12.

-“O Zveropromışlennosti v Altaye” (Altay’da Hayvancılık Endüstrisi), *Jurnal Selskoe Hozyaystvo*, 1860, T.2, s.89-96.

-“Poezdka Na Teletskoe Ozero”, (Teletsk Gölü’ne Seyahat), *Tom. Gub. Ved*, 1860, No 37.

-“Lečenje Bolezney u Kalmikov-Altaytsev”, (Altay Kalmıklarında Hastalıkların Tedavisi), *Tom. Gub. Ved.*, 1863, No 24-25.

-“Razvedenie Tabaka v Biyske”, (Biysk’de Tütün Yetiştiriciliği), *Tom. Gub. Ved.*, 1863, No 37.

-“Pçelovodstvo Na Altaye v 1874g”, (Altay’da 1874 Yılında Arıcılık), *Trudi İmperatorskago Volnogo Ekonomiçeskago Obşestva*, 1875, Tom 3, No 3, s.345-346.

-“Altayskaya Tserkovnaya Missiya, (Altay Kilise Misyonu), *Duşepoleznoe Çtenie*, 1867, Çast 2, No 5, s.50-65.

-“Obozrenie Stanov Altayskoy Duhovnoy Missii”, (Altay Dini Misyonu Kamplarına Toplu Bakış), *Tom. Eparh. Ved.*, 1889, No 20, s.12-24.

Sonuç

Din adamı ve profesyonel bir misyoner olarak hayatının 37 yılını Altaylarda geçiren Verbitski aynı zamanda çok yönlü bir bilim adamıdır. Altay bölgesinin florası, tabiatı, iklimi, etnografyası, dili, kültürü, inancı, halkın geçim kaynakları, hayvancılık, halk sağlığı gibi birçok farklı alanda araştırma-incelemeler yaparak birçok esere imza atmıştır. Arıcılık gibi, iklim bilimi gibi bazı alanlarda yaptığı çalışmalar Rus bilim çevrelerinde takdire şayan görülmüştür. Onu Türklük çalışmaları bakımından önemli kılan ise Altay kavimlerinin dil ve lehçeleri başta olmak üzere inanç, kültür, mitoloji ve daha başka alanlarda ortaya koyduğu ve günümüz Türklük araştırmacılarının ilgisini bekleyen kıymetli yapıtlarıdır. Verbitski hem yaşadığı dönemde hem de sonraları Rusya’da Türkoloji çalışmalarında Altaylar için her zaman referans olmuştur. Yaptığı çalışmalarla döneminde *Rus Coğrafya Cemiyeti Batı-Sibir Bölümü*, *Moskova İmparatorluk Bitkilerin İklimlendirilmesi Cemiyeti*, *Tomsk İstatistik Komitesi* gibi saygın bilimsel kuruluşlara üye seçilmiştir (Pamyati Pokoynago, 1891: 3). Yaptığı hizmetler dolayısıyla 1876’da başrahip (protoierey) unvanı alan Verbitski, 1882’de Anna nişanına layık görülmüş, 1886’da ise Vladimir nişanı ile birlikte piskoposluk (episkop) makamına yükseltilmiştir (Arzyutov, 2008: 21). Sovyet ve Sovyet sonrası Rusya’da gerek Hıristiyan Ortodoks dünyasına hizmetleri gerekse bilimsel faaliyetleri ile her zaman takdir edilen Verbitski’nin mirası uzun yıllar sahipsiz kalmış, çok sayıda elyazmaları 1913 yılına kadar Kuzedeyev Ulusu’nda muhafaza edildikten sonra bu tarihte Altay Dini Misyonu Arşivi’ne konulmak üzere Biysk’e getirilmiştir (Arzyutov, 2008: 22). Onun eserleri dil, etnografya başta olmak üzere Altay araştırmalarında mutlaka görülmesi gereken kaynaklar arasındadır..

Kaynaklar

- A. Golubev, (1890), *Altay. İstoriko-Statistiçeskiy Sbornik Po Voprosam Ekonomiçeskago i Grajdanskago Razvitiya Altayskago Gornago Okruga*, Tomsk.
- “Altayskiy Missioner, Prot. Vasiliy İvanoviç Verbitski”, (1891), *Tomskiya Eparhialniya Vedomosti*, No 1, s.9-16.
- Arzyutov, D.V, (2008), “Altayskie Missioneri: Rol Liçnosti v İstorii Traditsionnih Soobşestv”, *Radlovskiy Sbornik*, RAN Muzey Antropologii i Etnografii İm. Petra Velikogo, Sankt-peterburg, s.19-29.
- Aşnin, F.D, (1978), “Pervaya Peçatnaya Nauçnaya Grammatika Altayskogo Yazıka, Problema Avtorstva”, *Tyurkologiçeskiy Sbornik*, 1975, Akademiya Nauk SSSR İstitut Vostokovedeniya, Moskva, s.34-61.
- Aşnin, F. D, (1981), “Pervaya Peçatnaya Nauçnaya Grammatika Altayskogo Yazıka, Vopros o Nazvanii”, *Tyurkologiçeskiy Sbornik*, 1977, Akademiya Nauk SSSR İstitut Vostokovedeniya, Moskva, s.7-20.
- Brokgauz, F. A. - İ. A, (1894), Efron, *Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom VI, S. Peterburg.
- Eren, Hasan, (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü I Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss.331-332.

- İvanovski, A. A, (1891), “Altayskiy Missioner, Protoierey V. İ. Verbitski”, *Etnografiçeskoe Obozrenie İmperatorskago Obşestva Lyubiteley Estestvoznaniya Antropologiy i Etnografiy*, No 1, Moskva, s.176-179.
- Katsuba, D.V, (1998), *Altayskaya Duhovnaya Missiya. Voprosı İstorii, Prosveşeniya, Kultırı i Blagotvoritelnosti*, Kemerovo.
- Özkan, Murat, (2017), “Çarlık Rusya’nın Askeri Okulu: Nikolaevskaya Akademisi”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, ed. Alpaslan Demir vd., Gece Kitaplığı, Ankara, s. 357-369.
- “Pamyati Pokoynago Missionera, Protoiereya Vasiliya İvanoviça Verbitskago”, (1891), İz Zapisok Kirgizskago Missionera İgumena Vladimira Sinkovskago, *Tomskiya Eparhialniya Vedomosti*, No 9, s.1-5.
- Verbitski, Vasili İvanoviç, (1885), “Oçerk Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii Po Sluçayı Pyatidesyatiletnyago yeya Yubileyu (1830-1880)”, *Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gubernii 1885g*, Tomsk, s.142-221.
- Verbitski, Vasili İvanoviç, (1898), *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, Red. A. A. İvanovski, Moskva.
- Verbitski, Vasili İvanoviç, (1862), *Zapiski Missionera Kuznetskago Otdeleniya Altayskoy Duhovnoy Missiy Svyaşennika Vasiliya Verbitskago Za 1861 god*, Moskva.

